

nature of Ukrainian East-Slobozhansky sayings; it deals with the often use of analyzed joinings in investigated dialects.

Keywords: one-word nomination, two-component names, investigated dialects, representant.

УДК 811.161.2'282(477.43+82)

Потапчук І.М.,
аспірантка,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ПОНЯТТЯ “ЯМА” У ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ

В останні десятиліття в українській лінгвістиці, зокрема діалектології, продовжує невпинно зростати інтерес до народної географічної терміносистеми. Основним чинниками, що живлять таке зацікавлення, є потреба зафіксувати свідчення носіїв тієї чи іншої говірки в умовах інтенсивних асимілятивних процесів у мові та соціумі. Адже знаючи місцеву термінологію, можна точніше записати та глибше зрозуміти походження будь-якого топоніма. Саме в місцевих термінах, часто глибоко специфічних і вузькоспеціальних, іноді містяться вказівки на корисні копалини, склад та характер рослинного і ґрунтового покривів, форм, видів рельєфу й інших особливостей природного середовища.

Географічна апелювативна лексика нерідко ставала об'єктом дослідження науковців як у слов'янському, так і в українському мовознавстві. Велике значення мають дослідження “Географічна термінологія сербохорватської мови” Й. Шутца [29], “Географічна термінологія польської мови” П. Ніцше [28]. Результати спостережень над географічною номенклатурою здійснені в праці Р. Малько стосовно чеської і словацької мов [14], Е. Григоряна – болгарської і македонської [4], Е. Мурзаєва і В. Мурзаєвої – російської [17], І. Яшкіна – білоруської мови [26]. Слов'янська географічна термінологія найповніше досліджена у монографії М. Толстого “Слов'янська географічна термінологія: Семасіологічні етюди” [22].

В українській лінгвістиці особливо цінними є такі лексикографічні праці: Я. Рудницького “Географічні назви Бойківщини” [19], С. Грабця “Географічні назви Гуцульщини” [27], “Народна географічна термінологія Чернігівсько-Сумського Полісся: Словник” Є. Черепанової [24], “Матеріали до словника українських географічних апелювативів (назви рельєфів)” Т. Марусенко [15], “Словник народних географічних термінів Кіровоградщини” Т. Громко, В. Лучика, Т. Поляруш [6], “Словник народних географічних термінів Волині” О. Данилюк [8], “Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель” Г. Аркушина [20]. Народну географічну термінологію знаходимо й у регіональних словниках діалектної лексики [1; 3; 7; 9; 13; 18; 25]. Однак зафіксована апелювативна лексика поки що не охоплює всього загальноукраїнського простору.

У зв'язку з цим особливо актуальними є регіональні дослідження географічної номенклатури. Звідси випливає мета наших студій: розглянути географічні апелювати

від'ємної форми рельєфу західноподільського діалектного континууму в семасіологічному аспекті. Для реалізації мети передбачаємо розв'язання таких завдань: проаналізувати семний склад номенів поняття “яма”, простежити фонетичні й акцентуаційні особливості лексем, виділити можливі семантичні зрушення.

Яма – це негативна форма мікрорельєфу, зокрема в районах поширення карстових порід, яким є досліджуваний ареал. Для позначення географічного об'єкта (далі – ГО) з такою семантикою у географічній терміносистемі західноподільського говіркового ареалу функціонує низка семантичних рядів, що сформувалися за різними диференційними ознаками (далі – ДО). Це і ‘заглиблення в ґрунті невизначеної форми’, ‘невелика впадина на місцевості’, ‘западина, глибока яма у скелях біля річки’, ‘яма круглої форми’, ‘яма на піску’, ‘яма конусоподібної форми’, ‘глибока яма’, ‘вибоїна, яма на дорозі’, ‘велика калюжа на дорозі, заповнена водою після дощу’, ‘велика яма, заповнена водою після дощу’, ‘заглибина на місці водойми’, ‘штучно вирита яма’, ‘глибока яма в річці’, ‘прірва’.

Називаючи поняття ‘заглиблення в ґрунті невизначеної форми’, мовці використовують такі географічні терміни (далі – ГТ): *р'їу*, *їама* (майже порівну в усіх н.п.), *каїнава* (Мк, Крмн, Птч, ССм, Хпт), *каїнал* (Клн), *западиєна* (Мрз), *р'їїчак* (Нф), *шч'їлина* (Рхн), а також такі вузькоговіркові лексеми, як *шчел'* (Крмч), *баїд'а* (Мал). Остання, ймовірно, праслов'янського походження, бо подібні утворення фіксуються в словенській мові: *bedenj* “глибоке місце в річці” (<*bъдьнь*), *čeber* “тс.” (первісне значення “відро, цебер, чан, кадіб”) [16, 145]. Уважаємо, що лексема могла утворитися шляхом стягнення форми *баденя* до *бадя*.

Сема ‘невелика впадина на місцевості’ представлена у мовленні подолян такими лексемами: *їама* (майже в усіх н.п.), *їамка* (Бдн, Врв, Ввс, Вк, Гк, Крг, Км, ЯС, ССм, Шдл, Яб), *їпадиєна* (Брж, Ввс, Кзм, Схд, Хпт, Чрч), *западиєна* (Зв, Нвс, Птч, Рхн, Стн, Чрн), *заглибиєна* (Лчк, Мрз, ССм), *ниєизинка* (Влх, Мал, Мцв, СП, Шшк). Центральною є лексема *їама* та її суфіксальний дериват *їамка* (гуцульські говірки фіксують *єма*, *ємка* [7, 67]). У лексемі передане значення ‘географічний об'єкт невеликих розмірів’ та невизначеність щодо його форми.

‘Западину, глибоку яму в скелях біля річки’ у західноподільському говірковому мовленні іменують словами *їжолуб* (Крмч, Км), *жоулоубок* (Стн), *печічера* (Лсв), *ївижоулоубок* (Шар, Прд). Зауважуємо сильне укання у наведених лексемах. Інформанти інших населених пунктів подають лексеми *їжолуб*, *їпадиєна*, до того ж частіше вживана перша. Народні ГТ *їжолуб* і *їжолуб* зафіксовані у “Матеріалах до словника <...>” Т.О. Марусенко з кількома значеннями: “глибока і вузька долина”, “долина між двома горами або пагорбами”, “долина потоку”, “низовина (в загальному значенні)”. Із семантикою “яма, великий рів” зазначена *їжолубина* [15, 227]. Дослідниця О.П. Карпенко кваліфікує апелятив *їжолуб(ок)*<*želbъkъ* як виразну слов'янську повноголосну форму [11, 82]. Відапелятивні деривати з широким спектром значень прижилися й у мікротопоніміконі північно-західної України та суміжних земель [20, 1, 252–253]. На території Кіровоградщини, що за сіткою АУМ представляє степовий і частково

подільський говір [2, 1, к. IX], лексема *жолоб* вживається лише для позначення канави з проточною водою чи водовідводу [6, 74], а в гуцульському говорі *жолоб* (*жолі́б*) побутує з 5 лексичними значеннями, 4 з яких стосуються ГО [7, 71].

Номени 'яма круглої форми' не відрізняються від загальноукраїнських і виявляють зразки метонімічного перенесення лексем – назв предметів побутового вжитку в географічну термінологію: *котел* (Івх, Крмч, Кзм, Лчк, Лсг, МК, ЯС, Прс, Птч, Схд, Чрн, Шдл, Шшк, Прд, Ярм), *котел^левина* (Ввс), *мак'ітра* (Зст, Крмч, Крг, Нвс, СП, Трч, Чрч, Яб), *казан* (Стн), *коуш* (Бс). Центральна лексема *котел* в "Етимологічному словнику української мови" подається зі значеннями "казан", а також "улоговина" [10, III, 57]. П. Ковалів у книзі "Вступ до історії східнослов'янських мов" класифікує лексему *котел* як германський елемент в українській мові, хоч і наголошує, що не всі т. зв. германізми мають у науці остаточне вирішення: деякі з них є спірними в етимологічній літературі [12, 123]. Лексема *ковш* визначена як балтійський елемент [12, 135]. Стосовно лексеми *котелевина* слід зауважити, що вона тлумачиться як похідна від *котелебина* "виїжджена яма на дорозі, вибоїна" і могла виникнути в результаті зближення з *котел* слова **колідобина*>[*ковідобина*] [10, III, 57].

Пісковики на території Західного Поділля зустрічаються нечасто, тому лексеми зі значенням 'яма на піску' в діалектному мовленні вживаються спорадично у таких лексемних виявах: *йама* та *байура* (в окремих населених пунктах). У Західному Поліссі *байура* зафіксовано як синонім до *кобан'а* "штучна яма (після копки глини і т.д.)" або синонім до *гурба* "забет" [22, 233]; слова *байура* та *байурйе^л* на території Волинської та Рівненської обл. вживаються в значенні "калюжа, яма з водою на дорозі" [1, I, 12]. *Байура*, *байуришче* у бойківському говорі побутують з такою ж семантикою [18, I, 46].

Констатація ознаки конусоподібності у формі ями змусила мовців знаходити схожість географічних реалій з повсякденними. Так, імовірно, виникли ГТ *л'їйка* (Км) (одне зі значень якого: вир, кругла яма, куди збігає вода [10, III, 246]), *во'ронка* (Рхн) (російське *воронка* "лійка, яма конічної форми", білоруське *варунка* "яма конічної форми", польське *wrona* "отвір, яма" [10, III, 398]). У номенах *к'руча*, *т'ур'кач* (Біл), *котел^левина* (Ввс) *за'пади^лна* (Кр), *вє'р'теб* (Птч), *вє'р'теп* (Св, СП, Чрн), *вертеп* (Чрч, Ярм) підкреслено характер руху води, адже саме за характером та швидкістю руху води можемо уявити невидимі для ока особливості дна ями. Українське *вертеп* "сценічне зображення народження Христового" у Фасмера подається як таке, що виводиться з давньоруського *вьрътъль* "печера, сад" та старослов'янського *вьрътъль* з тим же значенням [23, I, 300]. На українському просторі лексема *вертеп* і похідні від неї ГТ представляють широку семантику: у бойківських говірках *вертеп* "яруга, заросла лісом", *вертепина* "непрохідний яр у горах" [18, I, 91], у наддністрянських *вертеп*, *вертепля*, *вертіб* "провалля, яр", а у н.п. Добрян, Піддністрияни, Жуків остання лексема зафіксована ще з семантикою "стрімка, крута дорога" [25, 70]. У словнику Г. Аркушина зазначені мікротопоніми та мікрогідроніми, що походять від апелятива *вертеп*: *Вертепа* – ліс, *Вертеча* – частина річки, де велика течія, *Вертиль* – бухта річки, де найшвидша течія, *Вертяча яма* –

частина річки, де сильна течія крутить воду [20, I, с. 105]. Основою субститутивного шляху постання у гуцульському говорі назви камінні тіятри “скали” послужила семантична спільність запозиченої лексеми *вертеп* “старовинний ляльковий театр”, “печера”, “непрохідна ущелина, провалля”, “балка з болотом” [5, 125]. Наведені приклади дають підстави зауважити у цьому випадку семантичний перехід “печера” ↔ “яма” ↔ “яр” ↔ “дорога” ↔ “прірва”.

Ряди сем ‘глибока яма’ та ‘прірва’ можемо вважати синонімічними, бо вони представлені близькоспорідненими словами: *бе^лзод’н’а* (у 29 н.п.), *п’р’ірва* (у 19 н.п.), *бездна* (Хпт), *к’руча* (охоплює деякі городоцькі, гусятинські та чемеровецькі говірки), *п’ропас’ц’* (10 н.п.), *провал’а* (Чрн, Крм, Бл), *й’а^лмишче* (Чрч, ССм, Лсв, Івх, Вк), *й’а^лмина* (Мрз, Лчк), *й’ама* (Рхн, Пдл, Кр), *п’урви^ешче* (Прс, Звд, Влх, Біл, Бл), *об’риу’* (ЯС, Кр), *гли^ебока й’ама* (Лшк, Кр, Брж), *провал* (Лчк). Зауважимо, що у слобожанському говорі Сумщини таку семантику передають лексеми *баюра*, *баруля* [9, 104], а у бойківському – *звір* [14, I, 300]. Для представлення вищого ступеня вияву ознаки “глибина” у лексемах *й’а^лмина*, *й’а^лмишче* на досліджуваному діалектному ареалі використовуються суфіксальні форманти емотивно-оцінного характеру. Як зазначає Т.О. Марусенко, у більшості українських говорів, так само, як і в інших слов’янських мовах, *безодня* – “глибоке провалля” [15, 216], хоча відомі й значення “крутий прямовисний берег”, “крутий схил гори”, “глибока яма”, “джерело в полі” (н-д, у бойківських говорах слово *безодня* вважається похідним від *клива*, одне зі значень якого “безодня”, “глибока яруга” [18, 357]; на Полтавщині *безодня* фіксується локально (с.Білики) не тільки зі значенням “велика глибина”, “глибока яма”, а й “калюжа” [3, 14]). Етимологія *безъдъла* у словнику Фасмера виводиться із *безъ*+род.в. від **дъно* “бездна” [23, I, 144]; порівняймо, у польській мові *bezden*, *bezedno*, *bezdnia*, *bezdna*, *bezednia*, *bezdnie*, *bezdenia* “бездна” [22, 238]. У цьому випадку спостерігаємо перехід семантики за напрямом: “калюжа” ↔ “яма” ↔ “яр” ↔ “прірва”. У наддністрянському говорі з аналогічним значенням побутують лексеми *вертеп*, *вертепля*, *вертіб* [25, 70].

Відносно стійким та ідентичним є репертуар семантики ‘велика калюжа на дорозі, заповнена водою після дощу’ та ‘велика яма, заповнена водою після дощу’: *кала^лбан’а* (майже в усіх н.п.), *кал’ужа* (Рхн), *кала^лбати^ена* (Влх), *коу^йбан’а* (Трч), *кубан’а* (Чрнв), *копанка* (Бл), *граз’* (Бс), *болото* (Бс, Ббн, Вк, Крмн, Крг, Лчк, Чрн, Шдл), *ка^лнал* (Брж, Ввс, Зст, Крмч, Крг, Кзм, Лшк, ЯС, Прс, Птч, ССм), *ба^йура* (Врв, Влх, Зв, Івх, Клн, Крг, Мал, ССм, СП, Чрч), *й’ама* (Кл), *р’і^лучак* (Лсв), *лозе^чрко* (Нф). Зауважимо, що у східнополіському говорі лексеми *кав^лтоба*, *ков^лтоба*, *ков^лтобіна*, *ков^лтьобанка* вживаються для позначення утвореної на луці після повені ковбані [13, 33]. Особливу увагу в західноподільському ареалі привертають лексеми *кала^лбан’а*, *кала^лбати^ена*, *кал’ужа*, *коу^йбан’а*, *кубан’а*. Якщо три перших мають спільну кореневу морфему *кал-*, що має лексичне значення ‘бруд, грязюка’, то у двох наступних відбулася трансформація кореневої морфеми *кал* → *куб* з редукцією приголосного в: [o]+[в, ʏ]>[y]. Зазначимо ствердіння м’якого [р] у лексемі *граз’*, яке

на сучасному етапі в західноподільських говірках виявляється непослідовно, та акцентуаційні особливості лексеми *лозеурко*, які представлені спорадично.

Значення 'вибоїна, яма на дорозі' реалізується лексемами *вибойі* (Влх) (тс. у наддністрянському говорі [19, 71]), *колдобієна* (Кр), *катакомби* (Нф), *калабан'а*, *вибойіна*, *йама*, *балйура* (в усіх інших населених пунктах) (тс. середньонаддніпрянське *бакай* [3, 14]). Лексема *катакомби* вживається для позначення вибоїни на дорозі у переносному значенні з метою згіперболізувати такі реалії: [// на дорозі талк'і дитинон'ко / катакомби зробилис'є / шо ну //]. Пряме значення лексеми *катакомби* – підземні природні або штучні печери з довгими заплутаними ходами [21, IV, 116]. Для найменування вибоїни, ями на дорозі у західноподільському діалектному мовленні мовці використовують іменники у формі однини та множини (*вибойі* – *вибойіна*, *колдобієна* – *катакомби*).

Ознака "яма антропогенного походження" відбита в семі 'штучно вирита яма', яку репрезентують лексеми *котлован* та її фонетичні варіанти *катлован*, *котлаван*, *катлаван*, а також *канава*, *канал*, *копанка* (порівняймо поліське *сажалка* [13, 58] з подвійним наголошуванням; *саджівка* – у наддністрянському говорі [25, 233]), *калабан'а*, *кагат*, *ріу*, *викоп*. Семантика лексем *копанка*, *викоп* мотивована дієсловом *копати* з прозорою твірною основою. *Канавка*, *котлован* (без його фонетичних варіантів) є загальноновживаними ГТ. Лексема *котлован*, на думку науковців, мотивована іменником *котел* [10, III, 60]. *Кагат* первісно вживався на позначення купи городини (картоплі, буряків і т.ін.) відповідно укладеної й покритою соломою, землею для тривалого зберігання [21, IV, 67]. Для тривалого і якісного зберігання городини потрібно було прокопати у землі яму або рівчак, тоді скласти призначене для схову і лише потім утеплити соломою та прикрити землею. Пізніше лексему *кагат* почали вживати не тільки з наведеною семантикою, але так стали іменувати будь-яку викопану яму взагалі. Відбулося метонімічне перенесення. У середньо- та східнополіському говорах лексеми *калець* та *ворох* є синонімічними і представляють первинну семантику слова *кагат* [13, 34]. Сема *копанка* передає і поняття 'штучна водойма'.

Виразну ознаку від'ємного рельєфу представляє ряд на позначення семи 'глибока яма в річці'. Семантика лексем *п'р'ірва* (Яб, Нвс, Прс, Рхн, Св, Хпт, Чрнв, Шдл, Кзм, Лсв, Лчк, Крг, Ввс, Брж, СПр, Прд, Шар), *вирва* (МК, Мрз, Трч, Шдл, Лчк, Крм, Вк, Бдн, Дмш), *вир* (Цк, Чрч, Чрн, Чрнв, Лсв, Км, Крг, Кл, Івх, Зст, Звд, Ввс, Брж, Псц), *к'руча* (ЯС, Пдл, Прс, Птч, Схд, Чрч, Крк, Кр, Зст, Влч, Бс, ССм, Глш, Мхл, Дмш), *крутоверт'* (Мал), *к'рутечн'* (Кзм, Лсг, Кзм, Влч), *зак'рутиєна* (Кзм, Крм, СПр) мотивується коренями дієслів *рвати*, *крутити*, *вертити*, *закручувати*. ГТ *вир* широко представлений на слов'янському просторі: сербохорватське *vîr* "водоворот", словенське *vîr* – тс., *izvîr* "джерело", чеське *vîr*, словацьке *vîr*, польське *wir* – тс., македонське *vir* "калюжа, водоймище" [10, I, с. 379].

Лексеми *йама* (Мцв, Нф, Бдн), *беулодн'а* (СП, Чрн, Шдл, Лсг, Км, Крк, Кр, Звд, Вк, Бс, Лшк, Стк, Ярм, Псц), *бездна* (Гк), *юмут* (Цк, Кл, Кр), *глиєбієна* (Нф, Кл, Бс), *провал* (Кл), *чортове місце* (Гк, Дмш), *в'іхор*, *зупало* (Дрв) передають

уявлення респондентів про глибину та небезпечність такого характеру дна річки. У Центральному та Східному Поліссі в значенні 'глибока яма в річці' фіксуються також терміни *отмут*, *викрут* [22, 214], у слобожанському говорі на Сумщині – *бакай*, *калідобина* [9, 104], у наддністрянському – *ви'рей* [19, 73], у бойківському – *буркало* [18, 77], а в Карпатській зоні широко відомі деривати типу *кру'к'іж* (*к'<т'*) *крут'іж* [7, 105].

Отже, у західноподільському діалектному мовленні на позначення семантики "яма" фіксуємо переважно загальноукраїнські народні ГТ та деякі вузькоговіркові лексеми. На підставі аналізу записаного матеріалу засвідчуємо, що найважливішими ДО для характеристики та вибору номенів ГО є глибина, форма, походження та місцезнаходження ями. Непоодинокими є явища зрушень семантики тих чи інших лексем.

Умовні скорочення назв населених пунктів

Вк – с. Вікно, **Крг** – с. Крогулець, **Км** – с. Куманів, **Лчк** – с. Личківці, **Схд** – с. Суходіл, **Яб** – с. Яблунів Гусятинського р-ну Тернопільської обл.; **Влч** – м. Волочиськ, **Клн** – с. Клинини Волочиського р-ну; **Бс** – с. Басівка, **Ббн** – с. Бубнівка, **Врв** – с. Варівці, **Зв** – с. Завадинці, **Кл** – с. Клинове, **Крм** – с. Кременна, **Кзм** – с. Кузьмин, **Лсв** – с. Лісоводи, **Лсг** – с. Лісогірка, **Нвс** – с. Новосілка, **Стн** – с. Сатанівка, **СП** – с. Стара Пісочна, **СПр** – с. Старе Поріччя, **Трч** – с. Турчинці, **Хпт** – с. Хоптинці, **Чрнв** – с. Чорнівводи, **Шшк** – с. Шишківці Городоцького р-ну; **Бл** – с. Балин, **Зст** – с. Заставля, **Кр** – с. Кривчик, **Лшк** – с. Лошківці, **Мк** – с. Маків, **МК** – с. Мала Кужелівка, **Мал** – с. Маліївці, **Мцв** – с. Міцівці, **Мрз** – с. Морозів, **Рхн** – с. Рахнівка, **ЯС** – с. Ярова Слобідка Дунаєвського р-ну; **Дмш** – с. Демшин, **Нф** – с. Нефедівці, **Пдл** – с. Подоляни Кам'янець-Подільського р-ну; **Псц** – с. Песець Новоушицького р-ну; **Брж** – с. Бережанка, **Біл** – с. Біла, **Бдн** – с. Боднарівка, **Ввс** – с. Вівся, **Влх** – с. Вільхівці, **Гк** – с. Гуків, **Івх** – с. Івахнівці, **Злч** – с. Залуччя, **Крмч** – с. Кормильче, **Крк** – с. Криків, **Птч** – с. П'ятничани, **Св** – с. Свіршківці, **ССм** – с. Слобідка-Смотрицька, **Чрч** – с. Черче, **Чрн** – с. Чорна, **Цк** – с. Цикова, **Шдл** – с. Шидлівці Чемеровецького р-ну; **Прс** – с. Проскурівка, **Стк** – с. Сутківці Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.

Література

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Т. 1 (А–Н). – Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – XXIV + 354 с. ; Т. 2 (О–Я). – Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 458 с.
2. Атлас української мови : в 3 т. / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. – Т. 1 (Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі). – К. : Наукова думка, 1984. – 498 с. – (391 карта) ; Т. 2 (Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі) / [ред. тому Я. В. Закревська]. – К. : Наукова думка, 1988. – 520 с. ; Т. 3 (Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі) / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 2001. – 266 с. – (206 карт).
3. Ващенко В. С. Словник полтавських говірок / В. С. Ващенко. – Харків, 1960. – 108 с.
4. Григорян Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков / Э. А. Григорян. – Ереван, 1975. – 260 с.
5. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко ; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1990. – 272 с.
6. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш ; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – К., Кіровоград, 1999. – 222 с.

7. Гуцульські говірки : короткий словник / [відп. редактор Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
8. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк ; НАН України, Інститут української мови. – Луцьк : Надстир'я, 1997. – 108 с.
9. Дорошенко С. І. Матеріали до словника діалектної лексики Сумщини / С. І. Дорошенко // Діалектологічний бюлетень. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – Вип. ІХ. – С. 101–122.
10. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2006. – Т. 1–5.
11. Карпенко О. П. Старожитня гідронімія Центрального Полісся в загальнослов'янському аспекті / О. П. Карпенко // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 77–90.
12. Ковалів П. Вступ до історії східнослов'янських мов / Пантелеймон Ковалів. – Нью-Йорк [1970?]. – 160 с. – (Наукове товариство ім. Шевченка).
13. Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся / П. С. Лисенко ; Вид-во АН УРСР. – К., 1962. – 72 с.
14. Малько Р. Н. Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общеславянском фоне) / Р. Н. Малько ; ред. Р. В. Кравчук. – Минск : Наука и техника, 1974. – 144 с.
15. Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических аппелятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // Полесье. – М. : Наука. – 1968. – С. 206–255.
16. Марусенко Т. О. Українські назви рельєфів і реконструкція праслов'янської лексики / Т. О. Марусенко // Питання топоніміки та ономастики. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 142–147.
17. Мурзаев Э. Словарь местных географических терминов / Э. Мурзаев, В. Мурзаева. – М. : Географгиз, 1959. – 303 с.
18. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 496 с.
19. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини / Я. Рудницький. – 2-ге вид. – Вінніпег, 1962. – 246 с.
20. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : у 2 т. / [упоряд. Г. Л. Аркушина]. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006–2007. – Т. 1–2.
21. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
22. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология : семасиологические этюды / Н. И. Толстой. – М. : Наука. – 1969. – 262 с.
23. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Э. Фасмер. – М. : Изд. "Прогресс", 1967. – Т. 1. – 562 с.
24. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : словарь / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.
25. Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. – Львів : Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с. – (Серія "Діалектологічна скриня").
26. Яшкін І. Я. Беларускія географічныя назвы : тапаграфія (гідралогія) / І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і техника, 1971. – 256 с.
27. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculczyny / S. Hrabec // Prace Onomastyczne. – Krakow, 1950. – № 2.
28. Nitsche P. Die Geographische Terminologie des Polnischen / P. Nitsche. – Köln–Graz, 1964. – 339 s.
29. Schütz J. Die geographische terminologie des Serbokroatischen / J. Schutz. – Berlin : Akademie-Verlag, 1957. – 113 s.

Анотація

У статті подано семантичні ряди номенів географічного терміна “яма”, що фіксуються у західноподільському діалектному мовленні на території 8 районів Хмельницької і Тернопільської областей. Зосереджено увагу на деяких фонологічних та акцентуаційних особливостях діалектних лексем. Простежено семантичні переходи окремих лексем на міжговірковому рівні.

Ключові слова: географічний термін, семантичний ряд, лексема, діалектне мовлення, Західне Поділля.

Аннотация

В статье подаются семантические ряды номенов географического термина “яма”, которые зафиксированы в западнотодольской диалектной речи на территории 8 районов Хмельницкой и Тернопольской областей. Сосредоточено внимание на некоторых фонологических и акцентуационных особенностях диалектных лексем. Отслежены семантические переходы отдельных лексем на межговорковом уровне.

Ключевые слова: географический термин, семантический ряд, лексема, диалектный язык, Западное Подолье.

Summary

This article presents semantical lines of nomens of the geographical term “pit”, fixed in Podilya western dialectual speech on the territory of 8 districts of Khmelnytsky and Ternopil regions. The particular phonological and accentual features of the dialectual lexems are paid attention. The semantical transposition of separate lexems on the interdialektual level are traced.

Keywords: geographical term, semantical line, lexem, dialectual speech, Western Podilya.

УДК 811.161.2:81'282.36

Дельюсто М.С.,

кандидат філологічних наук,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ У СВІТЛІ ТЕКСТУ

Студії з діалектної граматики від К.П. Михальчука [11], І.Г. Верхратського [2; 3; 4], І.А. Панькевича [14], Г.Ф. Шила [16] до сучасних – В.М. Пачевої [15], З.Л. Омельченко [13], К.Д. Глуховцевої [5] та інших засвідчили, що дослідники здебільшого розглядали диференційні граматичні риси окремих говірок чи діалектів стосовно літературного стандарту, застосовували при описі граматичних явищ передусім формальний підхід, а тому створені ними дескриптивні студії не дають повного уявлення про граматичну структуру діалектів. У полі зору переважно перебували група говірок, говір, діалектне порубіжжя, але говірці як окремі діалектній організованій системі не було приділено належної уваги. Для опису граматики використовували різні джерела – відповіді на питання спеціальних програм, записи невеликих текстів говіркового мовлення, етнографічні праці, учнівські твори, що не завжди забезпечувало належну якість отриманих результатів. Тому, як справедливо відзначає П.Ю. Гриценко, сучасна українська діалектологія має бути звернена до тексту як надійного джерела лінгвальної інформації [6; 7; 8].